

**‘Εξίσωση’ ή ‘Προσαρμογή’; Διαχρονικές Τάσεις Πρόσβασης στην  
Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και η Αγορά Εργασίας**

**Δ. Γουβιάς**

[περιοδικό *ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ*, τ. 2 (2002), σσ. 89-114]

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ**

Οι αλλαγές που συνέβησαν τις δύο τελευταίες δεκαετίες στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ‘ριζοσπαστικές’, παρόλο που έτσι ακριβώς παρουσιάστηκαν στις ευρύτερες λαϊκές μάζες. Το κύριο στοιχείο τους υπήρξε η σταδιακή κατάργηση της επιλογής, μέσω εξετάσεων, στα χαμηλότερα επίπεδα και η διατήρησή της μόνο στο τέλος του λυκείου. Αυτές οι αλλαγές - όλες προϊόν κρατικών επεμβατικών πολιτικών - συνέβησαν ταυτόχρονα με γενικότερες οργανωτικές αλλαγές της σχολικής ζωής και εισαγωγή νέων αναλυτικών προγραμμάτων, και φαίνεται ότι ανταποκρίθηκαν στο γενικότερο κλίμα πολιτικών αλλαγών και στις απαιτήσεις ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων για ‘δικαιότερη’ κατανομή των εκπαιδευτικών ευκαιριών (βλ. Nikta, 1991).

Ο κύριος στόχος του άρθρου είναι η μελέτη των τάσεων πρόσβασης στη Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, μέσω του – καταργημένου πλέον - συστήματος των Γενικών Εξετάσεων, για συγκεκριμένες κατηγορίες αποφοίτων (ταξινόμηση σύμφωνα με το επάγγελμα και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων), την πενταετία 1994-1999.<sup>1</sup>

Η πρόσβαση θα μελετηθεί μέσω της κατασκευής Δεικτών Αντιπροσώπευσης, που θα λαμβάνουν υπόψη την αντιπροσώπευση των ανωτέρω κατηγοριών, στον ‘ενεργό’ πληθυσμό συνολικά, από τη μια, και στα διάφορα Ιδρύματα, Σχολές και Τμήματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, από την άλλη, με τη χρήση δευτερογενών στοιχείων από την ΕΣΥΕ<sup>2</sup>. Αυτή μάλιστα είναι ένα είδος *follow-up study* μιας αντίστοιχης μελέτης για το ακαδημαϊκό έτος 1993-94,<sup>3</sup> η οποία κατέδειξε ότι - από ποσοτική άποψη, τουλάχιστον - μέσω του συστήματος των Γ.Ε. άρχισε ένα πρωτοφανές ‘άνοιγμα’ της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Πρόθεση της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει τις ποσοτικές και ποιοτικές αλλαγές που παρουσιάστηκαν στους Δείκτες Αντιπροσώπευσης, και να τις συνδέσει με αντίστοιχες αλλαγές στην αγορά εργασίας, και τις επαγγελματικές προοπτικές συγκεκριμένων επιστημονικών κλάδων.

## **ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

### **Ανεργία**

Οι εκπαιδευτικές ανισότητες είναι άρρηκτα σχετιζόμενες με την κοινωνική δομή και, συνακολούθως, τη δομή της αγοράς εργασίας, η οποία επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις προσδοκίες που ενδέχεται να έχουν οι απόφοιτοι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τις μελλοντικές επαγγελματικές τους προοπτικές.

Ενώ η ελληνική οικονομία έχει ξεπεράσει τα περισσότερα από τα διαθρωτικά μακροοικονομικά προβλήματα, παρουσιάζει αυξημένα ποσοστά – κυρίως δομικής – ανεργίας, η οποία υπολείπεται μόνο της Ισπανίας, μέσα στην Ε.Ε.. Πιο συγκεκριμένα, η εικόνα της ανεργίας έχει ως εξής (βλ. Πίνακα 1):

- Υπάρχει μια δραματική συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού τα 3 τελευταία χρόνια, ως ποσοστού του συνολικού πληθυσμού, όχι μόνο λόγω της μείωσης των γεννήσεων, αλλά – κυρίως θα έλεγα – λόγω της αύξησης των εισαγομένων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, οι οποίοι ‘καθυστερούν’ την ένταξή τους στην αγορά εργασίας, με την προοπτική μιας πιο ευοίωνης επαγγελματικής καριέρας που θα τους εξασφαλίσει το πτυχίο.
- Η επίσημα καταγεγραμμένη ανεργία έφθασε το α’ τρίμηνο του 2001, σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ, περίπου στο 10.9%. Σε απόλυτους αριθμούς, οι άνεργοι, μετά από μια κάμψη μέσα στο 2000 (από 534,200 το α’ τρίμηνο, στους 471,800 το δ’ τρίμηνο), εμφανίζονται πάλι αυξημένοι το α’ τρίμηνο του 2001 (476,600).

- Η ανεργία μακράς διαρκείας (άνω των 12 μηνών) έφθασε στο 58.1% του συνόλου των ανέργων - από 46% το 1988, 50% το 1990 και 54% το 1994 – και μόνο το α' τρίμηνο του 2001 φάνηκαν πτωτικές τάσεις. Από αυτού, οι μισοί είναι ηλικίας 15-29 ετών, δηλαδή νέοι άνθρωποι με ή χωρίς ανώτερες σπουδές.
- Αυξάνεται η ανεργία ακόμα και των υπερ-ειδικευμένων (ή 'πολυ-πτυχιούχων'), όπως είναι εκείνοι που έχουν αποκτήσει μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο. Αυτή η κατηγορία, από 4.8% ανεργία που παρουσίαζε το 1994, το 2000 έχει 5.6%.

### Προοπτικές απασχόλησης

Ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας της οικονομίας δεν ελκύει αποφοίτους Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Μπορεί να λεχθεί ότι η επέκταση του Τριτογενούς Τομέα της οικονομίας – συνδεδεμένη με το μείζον δομικό φαινόμενο της μείωσης του καθαρά αγροτικού πληθυσμού και την άνοδο των 'μεσαίων' στρωμάτων – δεν επέφερε σημαντικές διαφοροποιήσεις στις μεσαίες 'κλίμακες' της μισθωτής εργασίας, ούτε με όρους εισοδηματικών ανισοτήτων, ούτε με όρους προοπτικών καριέρας ή άσκησης ελέγχου στην εργασιακή διαδικασία. Η καθολική εξάπλωση της Δευτεροβάθμιας και η επέκταση της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης τα τελευταία 20 χρόνια επέφερε μια πληθώρα υπερ-ειδικευμένων αποφοίτων, οι οποίοι συχνά εξαναγκάζονται να δουλέψουν σε ειδικότητες όπου ένα ελάχιστο επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι συνήθως αρκετό. Παρά το γεγονός ότι η ενδοεπιχειρησιακή εμπειρία παραμένει ο αποτελεσματικότερος τρόπος ανοδικής κινητικότητας για την πλειοψηφία των χαμηλών βαθμίδων υπαλληλικού προσωπικού, δεν υπάρχει ακόμα καμία καθαρή ένδειξη που να δείχνει ότι οι ευκαιρίες να ανέβει κανείς στη διοικητική ιεραρχία από τα 'κάτω' έχουν αυξηθεί δραματικά, ιδίως όταν ληφθεί υπόψη η εντεινόμενη έμφαση σε μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών.

Η μεγάλη πλειοψηφία των αποφοίτων των λεγόμενων 'θεωρητικών' επιστημών, είτε ασχολείται σε εντελώς άσχετα επαγγέλματα, είτε 'συμπληρώνει' εισοδήματα από την ενασχόληση με τη λεγόμενη 'παρα-Παιδεία' (φροντιστήρια, ιδιαίτερα μαθήματα), είτε καταλήγει σε θέσεις κατώτερου υπαλληλικού προσωπικού. Χαρακτηριστική ένδειξη της

κατάστασης αυτής είναι, πάνω από όλα, η προσωπική αξιολόγηση, στην οποία προβαίνουν οι συγκεκριμένοι απόφοιτοι, τόσο για τους τίτλους σπουδών τους, όσο και για το κύρος που αυτοί ενδεχόμενα να έχουν. Όταν, σε παλαιότερη έρευνα, ερωτήθηκαν αποφοιτήσαντες από πανεπιστημιακά Τμήματα Κοινωνικών & Οικονομικών Επιστημών, Ανθρωπιστικών Σπουδών, ή από αντίστοιχα Τμήματα των ΤΕΙ για το βαθμό ικανοποίησης από την τρέχουσα απασχόλησή τους και το βαθμό σχετικότητας μεταξύ επαγγέλματος και τίτλου σπουδών, η εικόνα που δώθηκε ήταν άκρως ενδιαφέρουσα. Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότεροι δήλωσαν μικρή ικανοποίηση με την τρέχουσα απασχόλησή τους, την αξιολόγησαν ως ‘άσχετη’ με τις σπουδές τους και παραδέχτηκαν ότι ξόδεψαν περισσότερο χρόνο για να βρουν δουλειά από τους αποφοίτους πιο ‘θετικών’ εξειδικεύσεων (Ιατρική, Πολυτεχνικές, Φυσικές Επιστήμες) (Κασιμάτη, 1991, σσ. 196-214 και 239-330).

## **ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

### **Γενικές παρατηρήσεις**

Σε διάφορα ενημερωτικά φυλλάδια που έχει κατά καιρούς διανείμει το ΥΠΕΠΘ (1997 & 2000), υποσχόταν 85.000 νέες θέσεις σε ΑΕΙ και ΤΕΙ. Αντί αυτού έχουμε (στοιχεία ΥΠΕΠΘ για τους εισακτέους το 2001) 63.662 θέσεις, από τις οποίες μάλιστα οι 1.468 αναφέρονται, είτε σε Ανώτερες Εκκλησιαστικές Σχολές, Σχολές που εποπτεύονται από το Υπ. Εμπ. Ναυτιλίας, είτε σε διάφορες ιδιωτικές Δραματικές Σχολές, Σχολές Χορού κλπ. (σύνολο 338 άτομα).

Σε γενικές γραμμές, η βαθμολογία των υποψηφίων των Γενικών Εξετάσεων δεν έχει μια σταθερότητα. Το ίδιο συμβαίνει και με τις βάσεις εισαγωγής, οι οποίες εξαρτώνται, τόσο από το γενικό επίπεδο επίδοσης, όσο και από τις (κεντρικά καθοριζόμενες) προσφερόμενες θέσεις στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

Υπάρχουν πάντως ορισμένες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις που μπορούν να γίνουν πάνω στις αυξομειώσεις των βάσεων εισαγωγής και τη σχέση αυτών με συγκεκριμένα γνωστικά πεδία (βλ. ΕΣΥΕ, διάφορα έτη).

Σε πανεπιστημιακά Τμήματα που συνδέονται με επαγγέλματα που και εκ παραδόσεως απολαμβάνουν υψηλό κύρος στην ελληνική – και όχι μόνο – κοινωνία, αλλά και διατηρούν ακόμα το χαρακτήρα του ‘κλειστού επαγγέλματος’ (αυστηρά ελεγχόμενες διαδικασίες απονομής άδειας εξάσκησης επαγγέλματος και παρακολούθησης της επαγγελματικής εξέλιξης, ύπαρξη επιστημονικών-επαγγελματικών ενώσεων με υψηλό βαθμό πολιτικής επιρροής κλπ.), οι βάσεις είναι – γενικά - υψηλές και οι εισαγωγή δύσκολη. Στα παραπάνω περιλαμβάνονται: α) οι Ιατρικές Σχολές, οι οποίες παρουσιάζουν τις υψηλότερες βάσεις σε οποιαδήποτε μορφή εξετάσεων πανελλαδικού χαρακτήρα, β) οι Πολυτεχνικές Σχολές οι βάσεις των οποίων αν και δεν είναι το ίδιο υψηλές με τις προηγούμενες, διατηρούνται σε υψηλά σχετικά επίπεδα, με μικρές μόνο αυξομειώσεις (1996-2001), γ) οι Νομικές Σχολές, και δ) οι Σχολές και Τμήματα που αντιστοιχούν σε σύγχρονους κλάδους του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Στις λεγόμενες ‘Θεωρητικές’ Σχολές, εκείνες με υψηλή ζήτηση και κύρος (λόγω και του ‘κλειστού’ χαρακτήρα τους), όπως η Νομική, ακόμα και αν χαρακτηρίστηκαν από πτωτικές τάσεις, η τελική πτώση ήταν πολύ πιο συγκρατημένη από εκείνη των υπολοίπων σχολών ‘μαζικής φοίτησης’ (βλ. ΕΣΥΕ, διάφορα έτη· επίσης, Γουνίας, 1998).

Τα υπόλοιπα Τμήματα των ‘Ανθρωπιστικών’ και ‘Κοινωνικών Σπουδών’, παρουσιάζουν χαμηλές βάσεις εισαγωγής, ενώ παράλληλα έχει δραστικά αυξηθεί – από το ΥΠΕΠΘ - ο αριθμός εισακτέων τους, χωρίς να υπάρχει αντίστοιχη αύξηση της χρηματοδότησης για υποδομή.<sup>4</sup>

### **Δείκτες Αντιπροσώπευσης – παρουσίαση των αποτελεσμάτων**

#### **Ορισμοί**

Η κατασκευή των Δεικτών Αντιπροσώπευσης (Δ.Α.) στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση βασίστηκε σε δύο ειδών στατιστικά στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΣΥΕ): τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού για τα έτη 1998-2000, από τη μια, και τα Στατιστικά της Εκπαίδευσης (Διεύθυνση Κοινωνικών Στατιστικών της ΕΣΥΕ), όσο αφορά τους πρωτοετείς

φοιτητές για το ακαδημαϊκό έτος 1998-99 (τελευταία διαθέσιμα στοιχεία σε εθνικό επίπεδο)<sup>5</sup>. Χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία που αφορούν στο επάγγελμα και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων.

Με αφετηρία αυτές τις δύο ταξινομήσεις, και για λόγους συγκρισιμότητας, η τελική κατηγοριοποίηση της παρούσας μελέτης περιλαμβάνει - ύστερα από μια σύμπτυξη κατηγοριών - 7 κατηγορίες (βλ. **Πίνακα 2** και για τις τρεις ταξινομήσεις).

Για το εκπαιδευτικό επίπεδο ο συγγραφέας δεν προέβη σε νέα ταξινόμηση, μια και οι δύο υπάρχουσες της ΕΣΥΕ συμφωνούν μεταξύ τους, παρά την ελαφρώς διαφορετική γραμματική διατύπωση στις δύο τελευταίες κατηγορίες (βλ. **Πίνακα 3**).

- Οι Δείκτες Αντιπροσώπευσης που βασίζονται στο **επάγγελμα γονέων** υπολογίζονται από τη διαίρεση του ποσοστού της προς εξέταση κατηγορίας πρωτοετών φοιτητών (π.χ. φοιτητές των οποίων ο πατέρας, ή η μητέρα, κατέχουν διευθυντική θέση σε μια επιχείρηση) στο σύνολο των πρωτοετών στο συγκεκριμένο Ίδρυμα, Σχολή ή Τμήμα, με το ποσοστό που έχει η συγκεκριμένη επαγγελματική κατηγορία (π.χ. 'πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά ή διευθυντικά επαγγέλματα') στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού άνω των 45 ετών.

Είναι πολύ σημαντικό ότι τα νεώτερα στοιχεία εμπεριέχουν πληροφορίες και για το επάγγελμα της μητέρας, κάτι το οποίο έλειπε παλαιότερα.

Πρέπει, επίσης, να τονιστεί ότι - αν και στους υπολογισμούς των δεικτών ελήφθησαν υπόψη - στους πίνακες και στα γραφήματα δεν περιελήφθησαν τα μέλη της κατηγορίας 7, δηλαδή 'πρόσωπα μη δυνάμενα να καταταγούν' (κατηγορία 10 στην ταξινόμηση της ΕΣΥΕ), μια και δεν έχουμε μια καθαρή εικόνα του κοινωνικο-οικονομικού προφίλ των ατόμων που την αποτελούν.

- Οι Δείκτες εκείνοι που βασίζονται στο **εκπαιδευτικό επίπεδο** των γονέων (ανάλογη διαδικασία υπολογισμού) αποτελούν μια εξίσου σημαντική πληροφορία, όσο αφορά τη διερεύνηση του ρόλου που παίζει το 'πολιτισμικό κεφάλαιο', τόσο για την πιθανότητα ανωτέρων σπουδών, όσο και για το συγκεκριμένο τομέα σπουδών που θα ακολουθηθεί, δηλαδή, την αξιολόγηση των μελλοντικών επαγγελματικών προοπτικών του κάθε φοιτητή<sup>6</sup>.

## Ανισότητες Βασισμένες στο Επάγγελμα Γονέων

### Πανεπιστήμια

Από την εξέταση των Πινάκων 4 & 5 και των Γραφημάτων 1-6, που αναπαριστούν τη διαχρονική εξέλιξη των Δ.Α.(μόνο για το επάγγελμα πατέρα) προκύπτουν τα παρακάτω:

- Βλέπουμε ότι η κατηγορία 1 (*μέλη των βουλευομένων σωμάτων και πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά ή διευθυντικά επαγγέλματα*), όσο αφορά το επάγγελμα πατέρα, αντιπροσωπεύεται στο σύνολο των ΑΕΙ στον ίδιο βαθμό με το συνολικό ενεργό πληθυσμό της χώρας (δείκτης = 1), ενώ σε πολλά ιδρύματα υπο- αντιπροσωπεύεται. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την εικόνα που είχαμε σχηματίσει για το 1994 (βλ. Γουνίας, 1998b), όπου σε όλα τα Ανώτατα Ιδρύματα υπερ-αντιπροσωπευόταν, γεγονός που φαίνεται ξεκάθαρα και στο Γράφημα 1. Όταν όμως εξετάζουμε την αντιπροσώπευση με βάση το επάγγελμα μητέρας, τότε η κατηγορία αυτή – και τα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα που περιλαμβάνει - φαίνεται να υπερ-αντιπροσωπεύεται, με μεγαλύτερους δείκτες να παρουσιάζονται στα Πολυτεχνεία – και ιδιαίτερα στο Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, όπως φαίνεται και στο Γράφημα 1.
- Οι Δείκτες Αντιπροσώπευσης στα ΑΕΙ έχουν εντυπωσιακά βελτιωθεί, σε σχέση με το 1994<sup>7</sup>, κυρίως για τις κατηγορίες 2 & 3 (2 = *επαγγ. γραφείου & παρεμφερή*; 3 = *αυτο-απασχολούμενοι έμποροι - υπάλληλοι εμπορίου (λιαν. - χονδρ.) & συναφή - αυτο-απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών*). Αυτές οι δυο κατηγορίες υπερσκελίζουν την κατηγορία 1 στις περισσότερες πανεπιστημιακές σχολές, ακόμα και στις ‘τεχνολογικές’ ειδικότητες (βλ. Πίνακες 4 & 5 και Γραφήματα 2 & 3). Εδώ βέβαια πρέπει να σημειωθεί ότι η κατηγορία 3 περιλαμβάνει αρκετά περισσότερα άτομα από ό,τι στους δείκτες για το 1994 (επιπλέον τους αυτο-απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών, που αποτελούν το 12.7% των απασχολούμενων) λόγω έλλειψης αναλόγων στοιχείων, αλλά και συμβατότητας των κατηγοριών επαγγελματικής ταξινόμησης ανάμεσα στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού και τα Στατιστικά Παιδείας της ΕΣΥΕ. Γι’αυτό το λόγο και

φαίνεται υπερ-αντιπροσωπευμένη στους αντίστοιχους δείκτες του 1998, σε σχέση με εκείνους του 1994.

- Οι υπόλοιπες κατηγορίες είναι ξεκάθαρο ότι υπο-αντιπροσωπεύονται. Επιπροσθέτως, οι κατηγορίες 4 (γεωργικά, αλιευτικά & δασικά επαγγέλματα) και 6 (ανειδίκευτοι εργάτες, χειρωνάκτες και μικροεπαγγελματίες) παρουσιάζουν πτωτικές τάσεις (βλ. Πίνακες 4 & 5 και Γραφήματα 4 με 6), ενώ η κατηγορία 5 (ειδικευμένοι τεχνίτες), αν και παρουσιάζει – σε σχέση με το 1994 – ελαφρά ανοδικές τάσεις των Δ.Α., αυτές δεν είναι ανταποκρίνονται σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο έτη αναφοράς, (βλ. Πίνακες 4 & 5 και Γράφημα 5). Σε απόλυτους δε αριθμούς παρατηρείται πτώση – όπως θα δούμε παρακάτω.

### **ΤΕΙ**

Από την εξέταση του Πίνακα 6 και των Γραφημάτων 7-12, που αναπαριστούν τη διαχρονική εξέλιξη των Δ.Α.(μόνο για το επάγγελμα πατέρα), προκύπτουν τα παρακάτω:

- Εδώ παρατηρείται πάλι – όπως και το 1994 – η γνωστή υπο-αντιπροσώπηση των πιο ‘προνομιούχων’ κατηγοριών, αλλά με μια ελαφρά (όχι στατιστικά σημαντική) τάση ανόδου του δείκτη αντιπροσώπησης (Πίνακας 6 και Γράφημα 7).
- Εντυπωσιακή είναι η άνοδος της ομάδας 3 (στατιστικά σημαντική στο .005 επίπεδο), ενώ αξιοσημείωτη είναι η κάθοδος της ομάδας 5, που αντιπροσωπεύει τους ‘ειδικευμένους τεχνίτες’ (όχι όμως στατιστικά σημαντική) (Πίνακας 6 και Γραφήματα 9 & 11).
- Η ομάδα 6 (ανειδίκευτοι εργάτες, χειρωνάκτες και μικροεπαγγελματίες), όπως φαίνεται στον Πίνακα 6 και το Γράφημα 12, παραμένει η περισσότερο αποκλεισμένη, ακόμα και στα ΤΕΙ, που έχουν αποδειχτεί πολύ πιο ‘προσβάσιμα’ για τις λιγότερο προνομιούχες κοινωνικές ομάδες (βλ. Πολυδωρίδη, 1995β και 1996· Γουνίας, 1998b· Γουβιάς, 1999).

### **Ανισότητες Βασισμένες στο Εκπαιδευτικό Επίπεδο Γονέων**

#### **Πανεπιστήμια**

Από την εξέταση των Πινάκων 7 & 8, που αναπαριστούν τη διαχρονική εξέλιξη των Δ.Π. σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, προκύπτουν τα παρακάτω:

- Εδώ εξακολουθούμε να έχουμε υπερ-αντιπροσώπηση της ανώτερης κατηγορίας (εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων = μεταπτυχιακό δίπλωμα), με δείκτες που κυμαίνονται από λίγο παραπάνω από 2,5 μέχρι 12,5 φορές πάνω από το ποσοστό αντιπροσώπησης της κατηγορίας αυτής στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού (στο σύνολο της Ανώτατης Εκπαίδευσης, οι δείκτες είναι 7,3 και 5,2 όταν εξετάζουμε το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα και της μητέρας αντίστοιχα). Εντυπωσιάζει όμως η θεαματική πτώση των δεικτών σε σχέση με το 1994. Επίσης, χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι Σχολές και Τμήματα με παραδοσιακά αυξημένο 'κύρος', από τη μια μεριά (Ιατρική, Θετικές Επιστήμες), και 'άμεσο αντίκρυσμα' στην αγορά εργασίας και επαγγελματικές προοπτικές, από την άλλη (πολυτεχνικές ειδικότητες), παρουσιάζουν και τη μεγαλύτερη αντιπροσώπηση των φοιτητών με γονείς που κατέχουν μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών. Για παράδειγμα, η υπο-κατηγορία 'φοιτητές με επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα έναν μεταπτυχιακό τίτλο', έχουν δείκτη αντιπροσώπησης 18,8 στην Ιατρική Σχολή και 5,47 περίπου στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η εικόνα αυτή διατηρείται σε όλα σχεδόν τα ΑΕΙ, και είναι πιο εντυπωσιακή σε Τμήματα προσανατολισμένα σε τεχνολογικά επαγγέλματα ή ειδικότητες που σχετίζονται με παροχή υπηρεσιών στον ευρύτερο Τραπεζικό & Χρηματοπιστωτικό Τομέα της Οικονομίας (βλ. Πίνακα 8).
- Και οι κατηγορίες 2 & 3 (πτυχίο ανώτατης και πτυχίο ανώτερης εκπαίδευσης) έχουν ελαφρώς μειωμένους Δείκτες Αντιπροσώπησης, αν και εξακολουθούν να υπερ-αντιπροσωπεύονται στα ΑΕΙ. Βέβαια, δεν υπάρχουν απολύτως συγκρίσιμα στοιχεία ανάμεσα στα δύο εξεταζόμενα σχολικά έτη, γιατί το 1993-94 οι δύο αυτές κατηγορίες ήταν συγχωνευμένες σε μία.
- Η κατηγορία 'απόφοιτοι λυκείου' φαίνεται να υπερ-αντιπροσωπεύεται, αν και σε μικρότερο βαθμό από το 1993-94.<sup>8</sup>

- Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση της κατηγορίας ‘απόφοιτοι γυμνασίου’ που υπερ-αντιπροσωπεύεται στα περισσότερα Τριτοβάθμια Ιδρύματα και μεμονωμένα Τμήματα – ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας - ενώ το 1993-94 στη συντριπτική πλειοψηφία των Πανεπιστημιακών Τμημάτων υπο- αντιπροσωπευόταν.<sup>9</sup> Αυτή η εικόνα έρχεται σε αντίθεση, τόσο με τα μεγάλα ποσοστά ανεργίας που χαρακτηρίζουν αυτήν την κατηγορία εκπαιδευτικού επιπέδου (βλ. Πίνακα 1), όσο και από γενικότερη χειροτέρευση της σχετικής θέσης που έχουν τα παιδιά εκείνων που οι επαγγελματικές τους προοπτικές συνδέονται περισσότερο με το απολυτήριο της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (*ανειδίκευτοι εργάτες, χειρωνάκτες και μικροεπαγγελματίες*) για εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (εκτενέστερος σχολιασμός θα γίνει παρακάτω).
- Εκείνες οι κατηγορίες που παραμένουν τυπικά και ουσιαστικά υπο-αντιπροσωπευμένες είναι οι τρεις τελευταίες (φοιτητές με γονείς *αποφοίτους δημοτικού*, με γονείς που *δεν τελείωσαν δημοτικό* και με γονείς *αγράμματους*).

### **ΤΕΙ**

Και στα ΤΕΙ οι τέσσερις πρώτες κατηγορίες υπερ-αντιπροσωπεύονται σε σημαντικό βαθμό, με φθίνουσες πάντως τάσεις, ενώ η κατάσταση υπο-αντιπροσώπευσης των υπολοίπων κατηγοριών παραμένει σχεδόν αμετάβλητη (βλ. Πίνακας 9). Πιο συγκεκριμένα:

- Η ανώτερη κατηγορία (*εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων = μεταπτυχιακό δίπλωμα*) ξεπερνά κατά πολύ τον (υποθετικό) δείκτη ‘ίσης αντιπροσώπευσης’, δηλαδή το 1, χωρίς όμως να φθάνει τα εντυπωσιακά νούμερα του 1993-94.
- Οι φοιτητές με γονείς αποφοίτους Ανώτατης ή Ανώτερης Εκπαίδευσης (σύμφωνα με την προ του 2001 ταξινόμηση της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης), καθώς και εκείνοι με γονείς αποφοίτους λυκείου υπερ-αντιπροσωπεύονται, με ελαφρές τάσεις μείωσης. Διαφορές ανάμεσα στο επίπεδο των γονέων δεν υπάρχει, όσο αφορά στο ρόλο που παίζει αυτό στους Δείκτες Αντιπροσώπευσης.

- Η κατηγορία ‘φοιτητές με γονείς αποφοίτους γυμνασίου’ σημειώνει μια αξιοσημείωτη άνοδο σε σχέση με το 1993-94, η οποία μάλιστα είναι και στατιστικά σημαντική για την περίπτωση του επιπέδου εκπαίδευσης του πατέρα.<sup>10</sup>
- Οι τρεις τελευταίες κατηγορίες υπο-αντιπροσωπεύονται σε σημαντικό βαθμό, χωρίς να διαφαίνεται μια τάση βελτίωσης σε σχέση με το έτος αναφοράς. Έτσι, τα στρώματα αυτά, παρόλο το πρόσφατο ‘άνοιγμα’ της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, δεν έχουν ευεργετηθεί, όπως τουλάχιστον οι επίσημες διακηρύξεις εδήλωναν.<sup>11</sup>

## **ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

### **Εισαγωγικές παρατηρήσεις**

Καταρχή πρέπει να τονιστεί ότι οι ταξινομήσεις που έγιναν στην παρούσα μελέτη, όπως και κάθε είδους ταξινόμηση που αναφέρεται σε ευρύτερες κοινωνικές ομαδοποιήσεις, είναι χρήσιμες μόνο σε μακρο-επίπεδο (κοινωνία, συλλογικοί φορείς) και μόνο για αναλυτικούς σκοπούς. Είναι φανερό ότι οι κατηγοριοποιήσεις αυτές ‘συλλαμβάνουν’ μόνο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των ατόμων που – υποτίθεται ότι – τις αποτελούν και όχι όλες τις ποσοτικές και ποιοτικές εκφάνσεις της καθημερινής τους ζωής.

Οι ταξινομήσεις της ΕΣΥΕ – πάνω στις οποίες βασίστηκε και το ταξινομητικό σχήμα της παρούσας μελέτης - δεν παρουσιάζουν ούτε διαχρονική σταθερότητα (π.χ. τα στοιχεία που αναφέρονται στο επάγγελμα της μητέρας) αλλά ούτε και αναλυτική ευκρίνεια. Παράδειγμα είναι η ταξινόμηση ‘ΣΤΕΠ92’, από τη μία, και τα Κοινωνικά Στατιστικά / Στατιστικά Εκπαίδευσης, από την άλλη: οι πρώτες 3 κατηγορίες της πρώτης, και οι 2 πρώτες της δεύτερης – αν και για στατιστικούς λόγους συγχωνεύτηκαν σε μία – περιέχουν επαγγελματικές κατηγορίες, που αλληλεπικαλύπτονται ή/και διαφέρουν σε αρκετά σημεία,

αναλόγως των κριτηρίων που είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν (αμοιβή, θέση στην εργασία, τομέας απασχόλησης, αρμοδιότητες, βαθμός αυτονομίας, κλπ.).

Επιπρόσθετα, είναι πολύ πιθανό πολλές από τις δυνατότητες ή αδυναμίες οι οποίες αποδίδονται σε κάποια άτομα λόγω της περίληψής τους σε συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες – ή ‘στρώματα’ ή ‘τάξεις’ – να μην βιώνονται από αυτά ως τέτοιες, μέσα από μια υποκειμενική εκτίμηση της πραγματικότητας. Με άλλα λόγια, ως συγγραφέας της παρούσας μελέτης, έχω επίγνωση του κινδύνου του συνδρόμου της ‘κυτιοποίησης ανθρώπων’ σε κατηγορίες ετικέτες (Rikowski, 2001), που ελλοχεύει σε μακρο-προσεγγίσεις της αγοράς εργασίας.

Πέρα από το επιχείρημα ότι η επικέντρωση στο μακρο- ή το μικρο-επίπεδο είναι ζήτημα που άπτεται των επιστημονικών και ιδεολογικών καταβολών του κάθε ερευνητή-συγγραφέα, και πέρα από την παραδοχή ότι τέτοιου είδους μελέτες μπορούν κάλλιστα να συμπληρωθούν και εμπλουτισθούν με αντίστοιχης θεματικής αντικείμενα έρευνας στο μικρο-επίπεδο, είναι ανάγκη να γίνει μια επισήμανση.

Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της οργανωτικής δομής του ελληνικού εκπαιδευτικού σχηματισμού δεν συνηγορεί υπέρ μιας απροβλημάτιστης υιοθέτησης οπτικών που συσχετίζονται με επιμέρους ιδιαιτερότητες (ατομικές, σε επίπεδο σχολικής μονάδας, ακόμα και αναφορικά με το τοπικό ή το περιφερειακό επίπεδο), προκειμένου να δημιουργηθεί ένα εξηγητικό πλαίσιο αναφοράς για το σύστημα πρόσβασης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Ιδιαίτερα όταν κανείς μελετά ανισότητες που τυχόν επικρατούν, είτε στην πρόσβαση αυτή καθεαυτή, είτε στη σχέτίσή της με τη δομή της αγοράς εργασίας, είναι περισσότερο οι διαδικασίες ‘πολιτικής χειραγώγησης’ και ‘διαπραγμάτευσης’ (Archer, 1979) οι οποίες παίζουν πρωτεύοντα εξηγητικό ρόλο.

Η χρήση των γενικών στατιστικών στοιχείων και κατηγοριών της ΕΣΥΕ, δοσμένη φυσικά μέσα από ένα θεωρητικό πλαίσιο που λαμβάνει υπόψη του τις προαναφερθείσες εννοιολογικές δυσκολίες, μπορεί να φανερώσει γενικότερα δομικά στοιχεία του εκπαιδευτικού συστήματος και να περιγράψει τάσεις, ακόμα και αν τα ‘περιθώρια λάθους’ –

με τη στατιστική αλλά και την ευρύτερη επιστημονική έννοια του όρου – είναι αξιομνημόνευτα.

### **Η εξέλιξη της πρόσβασης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση**

Αδιαμφισβήτητα, η πρόσβαση στην Ελληνική Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας έγινε αρκετά πιο εύκολη για τα λιγότερο προνομιούχα – με όρους επαγγελματικής ισχύος ή εκπαιδευτικών προσόντων – κοινωνικά στρώματα. Όπως μάλιστα καταδείχθηκε και στην παρούσα μελέτη, το ‘άνοιγμα’ της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης υπήρξε ιδιαίτερα εντυπωσιακό το δεύτερο μισό της δεκαετίας του ‘90.

Παρόλα αυτά, πρέπει να γίνουν κάποιες σημαντικές επισημάνσεις, οι οποίες, αν και δεν στοχεύουν να μειώσουν την αξία αυτού καθεαυτού του ‘ανοίγματος’ στην πρόσβαση, θα μπορέσουν να το εντάξουν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο προβληματισμού, το οποίο έχει να κάνει με πρακτικά, καθημερινά ερωτήματα που αναγκαστικά παρεισφρύνουν στη συζήτηση για τους σκοπούς και τα αποτελέσματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης.

1. Η μαζικοποίηση της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, με την υποδοχή χιλιάδων νέων φοιτητών, πέρα από την ικανοποίηση του χρονίου αιτήματος για ‘εκδημοκρατισμό’, δε σημαίνει απαραίτητα και καλύτερη ποιοτικά Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Το πρόβλημα παρουσιάζεται πιο εύγλωττα αν συνδέσει κανείς αυτήν την ‘εισροή’ φοιτητικού / σπουδαστικού δυναμικού με τις ισχνές αυξήσεις στις δαπάνες του Κρατικού Προϋπολογισμού για την Παιδεία και την - αναλογικά με άλλες Δυτικές χώρες - καθηλωμένη σε απαράδεκτα χαμηλά επίπεδα γενικότερη χρηματοδότηση της δημόσιας εκπαίδευσης στη χώρα μας (βλ. UNESCO, 2000 & 2002· επίσης, *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τ. 57, σ. 35-36).
2. Μήπως το σύστημα των Γενικών Εξετάσεων, ως διαδικασία πρόσβασης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, τόσο στον τρόπο διεξαγωγής τους (εξέταση σε 4 μαθήματα, τελείως αποκομμένη από την επίδοση στο λύκειο) όσο και προετοιμασίας τους (δηλώσεις προτίμησης πριν να διαπιστωθεί η πραγματική επίδοση στις εξετάσεις), δημιούργησε τις

συνθήκες για ευρύτερη πρόσβαση, γιατί βασίστηκε πρώτιστα στην τύχη; Και αν ναι, μήπως το αποτέλεσμα αυτό αντιστραφεί, από τη στιγμή που και ο τρόπος υπολογισμού των ‘μορίων’ εισαγωγής αλλάζει (συνυπολογισμός της βαθμολογίας και στα – πανελληνίως εξεταζόμενα – μαθήματα της Β΄ λυκείου, ύπαρξη συγκεκριμένων μαθημάτων αυξημένης βαρύτητας, ανάλογα με το επιστημονικό πεδίο) αλλά και οι δηλώσεις προτίμησης γίνονται μετά τη γνωστοποίηση των ‘μορίων’;

3. Οι απαιτήσεις για εξειδίκευση, τουλάχιστον στις ανώτερες βαθμίδες της επιχειρηματικής ‘πυραμίδας’, δεν αφήνουν περιθώρια για να πιστέψει κανείς ότι οι πιο προνομιούχες κοινωνικές ομάδες ‘υποχωρούν’ από τις βλέψεις τους να σπουδάσουν τα παιδιά τους με τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις και ‘εγκαταλείπουν’ την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Μήπως λοιπόν αυτή η φαινομενική υπο-αντιπροσώπευσή τους, σημαίνει έναρξη ή/και συνέχιση των σπουδών τους σε πανεπιστήμια του εξωτερικού;
4. Η μαζική εισροή φοιτητικού πληθυσμού στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση δεν μας λέει πολλά πράγματα για τις διαφοροποιήσεις των γνωστικών πεδίων που προσφέρονται από τα διάφορα ιδρύματα, ούτε και για τη συσχέτιση των πεδίων αυτών με τις δομές της αγοράς εργασίας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Με άλλα λόγια, μήπως η αντιπροσώπευση ευρύτερων στρωμάτων σε συγκεκριμένα προγράμματα σπουδών οδηγεί - όχι νομοτελειακά, αλλά στη συγκεκριμένη εθνική και διεθνή συγκυρία - σε παράλληλη υποβάθμιση των αντιστοίχων επαγγελματιών στην κοινωνική ιεράρχηση της εργασίας (βλ. Πολυδωρίδη, 1995α, κεφ. 2);

Το πρώτο ζήτημα (η ποιότητα της παρεχόμενης Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης), αν και αναμφίβολα έχει εξέχουσα σημασία στο σύγχρονο εκπαιδευτικό προβληματισμό, δεν είναι δυνατόν να αναλυθεί επί του παρόντος επειδή η ολόπλευρη και λεπτομερής ανάλυσή του μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από διεπιστημονική συνεργασία, και σε έναν αρκετά διευρυμένο χρονικό ορίζοντα.<sup>12</sup> Για το δεύτερο ζήτημα, θα χρειαστεί λίγη υπομονή μέχρι να υπάρξουν τα σχετικά πανελλαδικά στατιστικά στοιχεία από την ΕΣΥΕ. Για το τρίτο – αν και πολλοί ίσως θεωρήσουν την απάντηση αυτονόητη – επίσης δεν υπάρχει κάποιο αξιόπιστο ερευνητικό δεδομένο, οπότε δεν πρόκειται να επιχειρηθεί εδώ μια βεβαιωμένη απάντηση. Για

το τέταρτο όμως, στο φως των ευρημάτων της παρούσας μελέτης, είναι ανάγκη να διευκρινισθούν κάποια πράγματα.

Είναι γνωστό ότι οι επαναστατικές τεχνολογικές αλλαγές του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα έχουν επιφέρει ριζικές ανακατατάξεις στις οικονομικές, πολιτικές και ευρύτερες κοινωνικές δομές ανά την υφήλιο, με κυρίαρχο στοιχείο την αλληλεξάρτηση των - πάλαι ποτέ - 'εθνικών οικονομιών' και τη σταδιακή συγχώνευσή τους σε αυτό που ευρύτερα ονομάζεται 'παγκόσμια οικονομία'. Υποστηρίζεται ευρέως ότι το «παλιό [επιστημονικό] παράδειγμα της μαζικής παραγωγής βασικά τυποποιημένων αγαθών ..... που απαιτούσε όλο και υψηλότερη διοχέτευση κεφαλαίου, ενέργεια και πρώτων υλών για να παραχθούν όλο και περισσότερα αγαθά» δίνει τη θέση του σε ένα «νέο παράδειγμα ... με υιοθέτηση επιλογών που απαιτούν πολύ λιγότερη ενέργεια και πρώτες ύλες κατά μονάδα παραγόμενου προϊόντος» (Colombo, 1988, σελ. 23). Τώρα η ίδια η βιομηχανία γίνεται βοηθητική και, συχνά χρήζουσα υπεργολαβίας (*contracting out*)), και είναι σίγουρη πλέον «η μετάβαση προς μια μετα-βιομηχανική, προσανατολισμένη στον τομέα των υπηρεσιών κοινωνία ...» (στο ίδιο, σελ. 24).

Σε αυτή την 'τριτογενοποίηση' των οικονομιών - τουλάχιστον όπως αυτή βιώνεται στις πιο ανεπτυγμένες τεχνολογικά χώρες της Δύσης - η Ελλάδα δεν αποτελεί εξαίρεση. Και αυτό δεν το φανερώνουν μόνο τα στατιστικά στοιχεία για την απασχόληση<sup>13</sup>, αλλά και η ανάλυση που κάναμε γύρω από τους Δ.Α. στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

### **Διαφοροποιήσεις με βάση το επάγγελμα γονέων**

Στη διαχρονική αύξηση των δεικτών για τα παιδιά των κατηγ. 2 & 3 θα μπορούσε κανείς να διακρίνει μια 'μεσο-αστική' και 'μικρο-αστική επέλαση' στην Ανώτατη Εκπαίδευση; Να σημαίνουν άραγε οι μεγάλοι δείκτες καλύτερη προετοιμασία για τις Γ.Ε. από τις συγκεκριμένες κατηγορίες αποφοίτων λυκείου, ή ότι απλά κάποιες σχολές δεν δηλώνονται καν από τα παιδιά των πιο 'προνομιούχων στρωμάτων'; Και τελικά μόνο η κατηγορία 1 της ταξινόμησης της ΕΣΥΕ μπορεί να θεωρηθεί 'προνομιούχα', ή μήπως και οι 2 & 3;

Το πτυχίο, από όποιο πανεπιστημιακό τμήμα και αν προέρχεται, είναι σημαντικό για την ελληνική οικογένεια, ακόμα κι αν ποτέ δεν ληφθεί για τον Χ λόγο. Μερικοί πιστεύουν ότι η εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση είναι, πάνω από όλα «μια πράξη τιτλοδότησης .... βασικό συστατικό στην συμβολική κατασκευή της κοινωνικής θέσης» (Benincasa, 1998, σελ. 39). Οι ΓΕ λειτούργησαν ως ένας μηχανισμός ‘μυσταγωγής’ της κοινωνικής αυτής κατασκευής. Κι αυτό γιατί αντιμετωπίστηκαν από την πλειοψηφία της ελληνικής κοινωνίας ως μια αντικειμενική εξέταση του τι έμαθε ο κάθε μαθητής/τρια σε όλη τη μαθητική του/της ζωή, άρα και ως η δικαιότερη δυνατή λύση για την επιλογή των ‘ικανότερων’ και ‘ακαδημαϊκά προσανατολισμένων’. Η αύξηση Δ.Α. των κατηγοριών 2 & 3 συνδέεται, όχι μόνο με την προαναφερθείσα ‘διόγκωση’ του τριτογενούς τομέα της οικονομίας – και την παράλληλη ‘μεσο-αστοποίηση’ σημαντικών μερίδων του πληθυσμού, τις τελευταίες τρεις δεκαετίες – αλλά επίσης και με ευρύτερες ιδεολογικές και πολιτισμικές επιδράσεις που αυτή η διόγκωση είχε πάνω στις γονεϊκές προσδοκίες για τη μελλοντική αποκατάσταση των τέκνων τους (βλ. Τσουκαλάς, 1977 & 1986· Μαλούτας & Οικονόμου, 1992). Οι άνθρωποι αυτοί ‘επενδύουν’ – με την καθαρά οικονομική αλλά και τη συμβολική έννοια του ρήματος – στο μέλλον των παιδιών τους, το οποίο το οραματίζονται μέσα στον τριτογενή τομέα, σε μια απασχόληση που θα μοιάζει με τη δική τους (μη χειρωνακτική, δηλαδή), αλλά που θα είναι ταυτόχρονα καλύτερα αμοιβώμενη με μεγαλύτερη ισχύ επιβολής και ενδεδειμένη με αυξημένο γόητρο.

Γεννιέται όμως το ερώτημα, γιατί οι κατηγορίες 4, 5 και 6, όχι μόνο δεν καταφέρνουν να αυξήσουν – συγκριτικά – τη συμμετοχή τους, αλλά η ‘αντιπροσώπευσή τους’ μειώνεται αισθητά; Είναι χαρακτηριστικό ότι για το 1998-99 η ‘αντιπροσώπηση’ της κατηγορίας 4 (*πατέρας σε γεωργικά, αλιευτικά & δασικά επαγγέλματα*) στους πρωτοετείς φοιτητές/τριες των πανεπιστημίων της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και της Κρήτης ήταν 308, 442 και 101, ενώ το 1993-94, οι αντίστοιχοι αριθμοί ήταν 347, 658 και 137! Στο δε Γεωπονικό Πανεπιστήμιο – όπου, λόγω της οικογενειακής απασχόλησης, θα περίμενε κανείς μια σταθερή ‘εκπροσώπηση’ του αγροτικού πληθυσμού – έχουμε το ακαδημαϊκό έτος 1998-99 33 παιδιά αγροτών (ή κτηνοτρόφων, ή αλιέων), σε σχέση με 42 το 1993-94. Ακόμα και η κατηγορία 5

(ειδικευμένοι τεχνίτες), που φαίνεται να έχει αυξήσει τους Δ.Α. της στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, μεταξύ 1993-94 και 1998-99, σε απόλυτους αριθμούς έχει μείωση αντί για αύξηση στα περισσότερα πανεπιστήμια. Ακόμα και στο Μετσόβειο Πολυτεχνείο - το κατεξοχήν τριτοβάθμιο ίδρυμα για τεχνολογικές σπουδές ανώτερου χαρακτήρα - τα παιδιά *ειδικευμένων τεχνιτών* ήταν 163 το 1998-99, σε σχέση με 187 το 1993-94 (ΕΣΥΕ, αδημοσίευτα στοιχεία).

Όπως υποστηρίχθηκε και παραπάνω, και εξήχθη και από παλαιότερα ευρήματα (Gounias, 1998a,b, Γουβιάς, 1999) τα ΤΕΙ προσέφεραν έναν εναλλακτικό δρόμο για τους αποφοίτους λυκείου, που είτε είχαν συστηματικά αποκλειστεί από την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, είτε ενδιαφέρονταν για διαφορετικού τύπου ανώτερες σπουδές. Φυσικά πρέπει να είμαστε αρκετά προσεκτικοί όταν κρίνουμε πως οι λειτουργία των ΤΕΙ ήταν μια δραστική πρόκληση στις παραδοσιακές τάσεις επιλεκτικότητας των σχολικών μηχανισμών. Μερικοί μπορεί να υποστηρίζουν ότι απλά αναπαρήγαγαν αυτές τις τάσεις με το να δέχονται τους 'κακούς μαθητές' του λυκείου.

Σε μια πρόσφατη έρευνα πεδίου σε μια ελληνική πόλη της περιφέρειας (Benincasa, 1998), καταγράφηκε μια γενική 'αντιπάθεια' για τα ΤΕΙ. Αν και σχεδόν όλοι οι ερωτώμενοι παραδέχτηκαν ότι «συγκριτικά με τα Πανεπιστήμια, τα ΤΕΙ προσφέρουν γνώσεις και τίτλους σπουδών που είναι πιο χρήσιμα στην αγορά εργασίας», όταν ερωτήθηκαν για τις προτιμήσεις τους, έκλιναν σαφώς υπέρ των Πανεπιστημίων. Τα ΤΕΙ θεωρήθηκαν ως «χαμηλότερου γοήτρου» (σελ. 36).

Επιπλέον, διαπιστώσαμε ότι και στα ΤΕΙ ισχύουν σχεδόν οι ίδιες τάσεις όσο αφορά την αντιπροσώπευση των επαγγελματικών κατηγοριών 4-6. Πιο συγκεκριμένα, οι τάσεις είναι πτωτικές για αυτές τις κατηγορίες, ακόμα και για την κατηγορία 5 (*ειδικευμένοι τεχνίτες*), η οποία φαίνεται να υπερ-αντιπροσωπεύεται σε όλα τα ΤΕΙ, αλλά σε αρκετά χαμηλότερο βαθμό από ό,τι το 1993-94.

Χωρίς να υποστηρίζεται ότι η μόνο οικονομική άνεση είναι εκείνη που δίνει το συγκριτικό πλεονέκτημα στα παιδιά των ατόμων που απασχολούνται στον τριτογενή τομέα<sup>14</sup>, φαίνεται ότι τα υπαλληλικά στρώματα και οι απασχολούμενοι σε επαγγέλματα εμπορίου και

υπηρεσιών (αυτο-απασχολούμενοι, με προσωπικό ή μη), μπορούν, και καλύτερη προετοιμασία να προσφέρουν στα παιδιά τους για τις εξετάσεις εισαγωγής στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, αλλά και να τους εξασφαλίσουν – ευκολότερα – μια θέση ακόμα και σε ‘δυσπρόσιτες’, μέχρι πριν λίγα χρόνια, ειδικότητες.

Και η κατηγορία 1 τι κάνει; Πέρα από μια εύλογη (εναλλακτική) απάντηση που αντιστοιχεί στην προαναφερθείσα υπόθεση 3 (‘στροφή’ σε πανεπιστήμια του εξωτερικού), πρέπει να τονίσουμε ότι η κατηγορία 1 (τα ‘πιο προνομιούχα’ κοινωνικά στρώματα) εξακολουθεί να παρουσιάζει αυξημένους Δ.Α. σε όλα τα πανεπιστημιακά Τμήματα, και ιδιαίτερα στα Πολυτεχνεία, στις Ιατρικές και τις Νομικές Σχολές και επαγγέλματα της ‘Νέας Οικονομίας’ (Ν.Ο.). Φυσικά, πρέπει να ξεκαθαριστεί ότι ούτε η κατηγορία 1 (*μέλη των βουλευομένων σωμάτων, και πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά ή διευθυντικά επαγγέλματα*), είναι ομοιογενής, και περιλαμβάνει επαγγέλματα με διαφορετικά επίπεδα αμοιβών, συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, περιθώρια αυτονομίας και, φυσικά, απόλαυσης κοινωνικού γοήτρου. Ίσως μια συν-εξέταση και του παράγοντα του εκπαιδευτικού επιπέδου θα ξεκαθάριζε λίγο περισσότερο κάποιες συγχύσεις.

#### **Διαφοροποιήσεις με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων**

Όπως είδαμε από την εξέταση των Δ.Α. σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων (Πίνακες 7 & 8 για τα ΑΕΙ, και 9 για τα ΤΕΙ), ο μεταπτυχιακός τίτλος σπουδών που κατέχει πατέρας ή η μητέρα ενός/μιας αποφοίτου λυκείου αποδεικνύεται καθοριστικός παράγοντας για τις πιθανότητες πρόσβασής του/της στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, και μάλιστα σε τμήματα που συνδέονται, είτε με επαγγέλματα της Νέας Οικονομίας (Χρηματοπιστωτική, Πληροφορική, Επικοινωνίες, Ηλεκτρονική, Βιοτεχνολογία κλπ.), είτε με παραδοσιακά επαγγέλματα υψηλού γοήτρου (Νομική, Ιατρική) (βλ. Πίνακας 8). Άρα, ένα συμπληρωματικό κριτήριο για τον πιθανό διαχωρισμό της επαγγελματικής κατηγορίας σε περισσότερες και πιο συνεκτικές υπο-κατηγορίες, θα μπορούσε να είναι η κατοχή ή όχι μεταπτυχιακού τίτλου.<sup>15</sup> Κάτι αντίστοιχο (δηλ. συσχέτιση κατηγορίας επαγγέλματος και εκπαιδευτικού επιπέδου) θα

μπορούσε να γίνει και στις υπόλοιπες ομαδοποιήσεις, με απώτερο στόχο οι Δ.Α. να ανταποκρίνονται σε περισσότερο ουσιαστικά και ικανά για επαγωγικές διασαφήσεις δεδομένα.

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο, το οποίο τονίστηκε και σε παλαιότερα ευρήματα (Gounias, 1998b, σελ. 323-324) είναι ότι οι απόφοιτοι της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (ΑΕΙ και ΤΕΙ), αν και υπερ-αντιπροσωπεύονται σε σχέση με το ποσοστό που έχουν στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού (βλ. Πίνακες 7-9), εντούτοις, παρουσιάζουν σε πολλές περιπτώσεις χαμηλότερους δείκτες από τους αποφοίτους λυκείου, ιδιαίτερα αν επιλέξουμε να επικεντρωθούμε στους αποφοίτους ΤΕΙ, ή αν εξετάσουμε τους δείκτες που βασίζονται στο εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας. Η εξήγηση δεν είναι – και δεν θα μπορούσε να είναι – ξεκάθαρη, αλλά φαίνεται ότι είναι δυνατό να συσχετισθεί με τα ευρύτερα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας. Από τη στιγμή που είναι γνωστό πως, πλέον, η κατοχή ενός πτυχίου πανεπιστημίου δεν αποτελεί εχέγγυο επαγγελματικής αποκατάστασης όπως στο παρελθόν, οι προοπτικές απασχόλησης των πτυχιούχων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης δεν διαγράφονται ευοίωνες, ιδιαίτερα για θέσεις μισθωτής εργασίας στον τριτογενή τομέα. Από την άλλη μεριά, πολλοί από τους έχοντες χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο πιέζονται στη λύση της δημιουργίας μιας (οικογενειακής) επιχείρησης, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις αντιξοότητες της αγοράς εργασίας, με τα μεγάλα ποσοστά ανεργίας. Αν και αυτό δε συμβαίνει στο βαθμό που είχε παρατηρηθεί στο παρελθόν (Τσουκαλάς, 1977 & 1987), αυτή η μορφή μικρο-μεσαίας επιχείρησης φαίνεται να προσέφερε οικονομικές απολαβές σε πολλές ελληνικές οικογένειες, τόσες φυσικά ώστε, όχι απαραίτητα να δημιουργηθούν μεγάλα αποθέματα πλούτου, αλλά να προβούν σε σοβαρές κλίμακας ‘επενδύσεις’ στο (εκπαιδευτικό) μέλλον των παιδιών τους.

Είναι αλήθεια, επίσης, ότι οι ‘χαμηλότερες’ κατηγορίες βρήκαν στα ΤΕΙ ένα ‘καταφύγιο’, αν και η υπο-αντιπροσώπευση των χαμηλότερων (εκπαιδευτικά) κατηγοριών (απόφοιτοι δημοτικού και κάτω) ομοιάζει με εκείνη στα ΑΕΙ, κάτι το οποίο παλαιότερα δεν προέκυπτε από τα στατιστικά στοιχεία (Gounias, 1998b).

### **Τελικές παρατηρήσεις**

Από την παρούσα μελέτη προέκυψαν ορισμένα στοιχεία – τα οποία βέβαια θα πρέπει στο εγγύς μέλλον να αξιολογηθούν στη βάση νεώτερων στατιστικών στοιχείων γύρω από την πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση με το νέο σύστημα:

- Διεφάνη μια πόλωση ανάμεσα σε δύο ακραίες ομαδώσεις, τόσο στην κατηγοριοποίηση που έγινε με βάση το επάγγελμα, όσο και σε εκείνη που έγινε με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο. Έτσι, με βάση το πρώτο κριτήριο, ξεχώρισε η υπερ-αντιπροσώπευση επαγγελματικών κατηγοριών που ‘ανήκουν’ στα ανώτερα και μικρο-μεσαία κλιμάκια του τριτογενούς τομέα, ενώ εντυπωσίασε η υπο-αντιπροσώπευση επαγγελματικών κατηγοριών που ‘ανήκουν’ στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα και – επιπροσθέτως - εκτελούν ανειδίκευτες χειρωνακτικές εργασίες.
- Σχετική με την προηγούμενη, είναι και η παρατήρηση ότι, στη συμμετοχή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, παρουσιάζεται μια ‘οριζόντια’ διαφοροποίηση (ανάμεσα σε τομείς της οικονομίας), παρά ‘κάθετη’ (μεταξύ επιπέδων της εργασιακής ιεραρχίας). Αυτό - πέρα από μια εύλογη ικανοποίηση που πιθανώς δημιουργήσει στους χαράσσοντες την εκπαιδευτική πολιτική αυτού του τύπου - χρήζει περαιτέρω ανάλυσης με τη βοήθεια πολλαπλών (ποιοτικά και ποσοτικά) στατιστικών πηγών, μεθοδολογικών εργαλείων, αλλά και θεωρητικών προσεγγίσεων.
- Η ανάγκη αυτή για το συγκεκριμένο ‘σώμα’ πληροφοριών που μας απασχόλησε στην παρούσα μελέτη μπορεί να εξυπηρετηθεί από: α) τη συνδυασμένη ανάλυση των παραγόντων ‘επάγγελμα γονέων’ και ‘εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων’, και ίσως τη δημιουργία νέων ταξινομήσεων, και β) την παροχή από την ΕΣΥΕ – και άλλες ανάλογες υπηρεσίες – πληροφοριών σχετικά με ευρύτερα χαρακτηριστικά των επαγγελματικών κατηγοριών της ταξινόμησης ΣΤΕΠ92.
- Επίσης, φαίνεται ότι το επάγγελμα μητέρας παίζει σημαντικό διαφοροποιητικό ρόλο στους Δείκτες Αντιπροσώπευσης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Αυτό παρουσιάζεται πιο έντονο όταν εξετάζουμε γυναίκες εργαζόμενες από την κατηγορία 1, δηλαδή τα πιο ‘προνομιούχα’ κοινωνικά στρώματα, τα οποία φαίνεται να υπερ-αντιπροσωπεύονται, με

μεγαλύτερους δείκτες να παρουσιάζονται στα δύο Πολυτεχνεία (Ε.Μ.Π. και Κρήτης). Το γεγονός αυτό - για το οποίο δυστυχώς δεν επαρκούν εδώ τα στοιχεία για μια ενδελεχή μελέτη – συνδέεται έμμεσα με την ολοένα και αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, και φυσικά δηλώνει ότι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα – ή μειονεκτήματα – που αποκτά κάποια εργαζόμενη στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας μπορούν, τηρουμένων των αναλογιών, να επηρεάσουν και τις δυνατότητες των παιδιών της να σπουδάσουν και να πραγματοποιήσουν τις όποιες επαγγελματικές τους φιλοδοξίες.

---

## ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

---

<sup>1</sup> Για μια συστηματικότερη μελέτη γύρω τη σχέση μεταξύ διαφόρων προσωπικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των Ελλήνων μαθητών στο τελευταίο έτος του λυκείου και των πιθανοτήτων που έχουν να περάσουν στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, καθώς και του τρόπου ‘διασποράς’ τους στα διάφορα Τμήματα, βλέπε **Gounias, 1998a και Γουβιάς 1999**. Τα στοιχεία της έρευνας αφορούσαν την ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας.

<sup>2</sup> Διεύθυνση Κοινωνικών Στατιστικών / Τμήμα Στατιστικών Παιδείας.

<sup>3</sup> Βλέπε **Gounias, 1998b**.

<sup>4</sup> Παράδειγμα το Τμήμα Κοινωνιολογίας Κρήτης (Ρέθυμνο), το οποίο στις αρχές της δεκαετίας του ’90 δεχόταν 50 φοιτητές, και το ακαδημαϊκό έτος 2001-02 δέχθηκε 115 φοιτητές (σε 10 χρόνια αύξηση 130%, ή 13 % το χρόνο)!

<sup>5</sup> Έντυπο ΣΕ11 της ΕΣΥΕ, το οποίο καλούνται να συμπληρώσουν οι πρωτοετείς φοιτητές όταν εγγράφονται στο ίδρυμα υποδοχής.

<sup>6</sup> Αυτό βέβαια, δε σημαίνει νομοτελειακά, ούτε ότι η απόφαση για συγκεκριμένους κλάδους σπουδών είναι πάντα αποτέλεσμα μιας ρασιοναλιστικής-υπολογιστικής διαδικασίας (ακόμα και με το νέο σύστημα των πανελληνίων εξετάσεων, ο παράγοντας τύχη παίζει σημαντικό ρόλο για την εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση), ούτε και ότι η εισαγωγή σε μια σχολή σημαίνει υποχρεωτικά και περάτωση των σπουδών (πολύ υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης σπουδών, ιδιαίτερα σε περιφερειακά ιδρύματα), αλλά ούτε και ότι η κατοχή ενός συγκεκριμένου πτυχίου οδηγεί σε αντίστοιχο επάγγελμα.

<sup>7</sup> Βλέπε Gounias, 1998b.

<sup>8</sup> Οι διαφορές αυτές, μάλιστα, είναι για την κατηγορία ‘εκπαιδευτικό επίπεδο πατέρα’, στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο σημαντικότητας 0.02 (Fisher’s *t-test*), ενώ για την κατηγορία ‘εκπαιδευτικό επίπεδο μητέρας’ δεν είναι.

<sup>9</sup> Οι διαφορές αυτές, μάλιστα, είναι για την κατηγορία ‘εκπαιδευτικό επίπεδο πατέρα’, στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο σημαντικότητας 0.01 (Fisher’s *t-test*), ενώ για την κατηγορία ‘εκπαιδευτικό επίπεδο μητέρας’ δεν είναι.

<sup>10</sup> Σε επίπεδο σημαντικότητας 0.01 (Fisher’s *t-test*).

<sup>11</sup> Βλέπε σχετικά ενημερωτικά φυλλάδια του ΥΠΕΠΘ (1997 & 2000) καθώς και την Εισηγητική Έκθεση του Ν. 2525/97.

<sup>12</sup> Εννοείται ότι τέτοια (σοβαρή) απόπειρα δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα, με αποτέλεσμα, η προαναγγελθείσα αξιολόγηση όλων των ανώτερων ιδρυμάτων από το ΥΠΕΠΘ, να φαντάζει σχεδόν ‘ευλογοφανής’, μπροστά στην ένδεια σχετικών ερευνητικών πορισμάτων. Φυσικά, οι πολιτικές διαστάσεις ενός τέτοιου εγχειρήματος δεν είναι αμελητέες.

<sup>13</sup> Το ποσοστό των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα, από 54% το 1961, έπεσε στο 15.7% το 2001 (β’ τρίμηνο). Τα αντίστοιχα ποσοστά για το δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα είναι, 19% & 22.8%, και 27% & 61.2%, αντίστοιχα (Τσουκαλάς, 1977· ΕΣΥΕ, 2001, αδημοσίευτα στοιχεία).

<sup>14</sup> Ούτε υπάρχει κάποια ομοιογένεια στις επαγγελματικές ομάδες που περιλαμβάνει ο τομέας αυτός της οικονομίας, ούτε μεγάλη σαφήνεια στα κριτήρια κατάταξης, αλλά ούτε και το μέσο επίπεδο αμοιβών – οι οποίες είναι γενικά υψηλότερες από τους άλλους τομείς της ελληνικής οικονομίας– μπορεί να χρησιμεύσει ως ικανοποιητικός δείκτης, από τη στιγμή που υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις (**βλ. ΕΣΥΕ, 1999**).

---

<sup>15</sup> Ούτε στους στόχους της προκειμένης μελέτης, αλλά ούτε και στα ασφυκτικά (χωρικά και χρονικά) όρια ενός μόνο επιστημονικού άρθρου, ήταν η λεπτομερής αυτή διαδικασία, η οποία όμως κάλλιστα μπορεί να γίνει στο προσεχές μέλλον.

---

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### Ελληνόγλωσση

Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης, τ. 57, 2001.

Καραποστόλης, Β. (1983). *Η καταναλωτική συμπεριφορά στη ελληνική κοινωνία 1960-1975*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Κασιμάτη, Κ. (1991). *Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης. Η επιλογή του επαγγέλματος*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Μπουζάκης, Σ. (1986). *Σύγχρονη Ελληνική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.

Νούτσος, Χ. (1982). *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και Κοινωνικός Έλεγχος (1931-1973)*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Μαλούτας, Θ. & Οικονόμου, Δ. (επιμ.) (1992). *Κοινωνική και Πολεοδομική Οργάνωση στην Αθήνα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Πανταζίδης, Ν. & Κασιμάτη, Κ. (1984). *Μέγεθος και Χαρακτηριστικά του Πληθυσμού της Πρωτεύουσας*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Πολυδωρίδη, Γ. (1995α). *Εκπαιδευτική Πολιτική και Πρακτική: Μια Κοινωνιολογική Ανάλυση*. Αθήνα: Gutenberg.

Πολυδωρίδη, Γ. (1995β). *Κοινωνιολογική Ανάλυση της Αξιολόγησης και της Επίδοσης: Οι Εισαγωγικές Εξετάσεις*. (τ. Ι) Αθήνα: Gutenberg.

Πολυδωρίδη, Γ. (1996). *Κοινωνιολογική Ανάλυση της Αξιολόγησης και της Επίδοσης: Οι Εισαγωγικές Εξετάσεις*. (τ. ΙΙ) Αθήνα: Gutenberg.

Τσουκαλάς, Κ. (1977). *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή: Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα, 1830-1922*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Τσουκαλάς, Κ. (1987). *Κράτος και Κοινωνία στη Μεταπολεμική Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο.

ΥΠΕΠΘ (1997). *Εισηγητική Έκθεση για τον Νόμο 2525/97*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

ΥΠΕΠΘ (1997). *Ενιαίο Λύκειο, Πρόσβαση των αποφοίτων του στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και άλλες διατάξεις (Ν. 2525/97)*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

ΥΠΕΠΘ (1997). *Μετά το Γυμνάσιο, Τι;* Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.

ΥΠΕΠΘ (2000). *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση. Μια κατάκτηση για τη χώρα και τους πολίτες της*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.

ΥΠΕΠΘ (διάφορα έτη). *Βάσεις Εισακτέων σε ΑΕΙ και ΤΕΙ*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.

---

## Ξενόγλωσση

- Archer, M. (1979). *Social Origins of Educational Systems*. London: Sage Publications.
- Benincasa, L. (1998). 'University and the Entrance Examinations in a Greek Provincial Town: a bottom-up perspective'. *Educational Studies*, 24 (1): 33-44.
- Colombo, U. (1988). 'The Technology Revolution and the Restructuring of the Global Economy'. Στην ηλεκτρονική έκδοση του συλλογικού έργου *Globalization of Technology: International Perspectives*. Εκδοτικός Οργανισμός της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών των ΗΠΑ. Το κείμενο βρίσκεται στην εξής διεύθυνση:  
<http://books.nap.edu/books/0309038421/html/23.html>
- Gouviyas, D. (1998a). The National Examinations in Greece as a Mechanism of Social Selection and Hierarchisation of Knowledge. (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, University of Manchester).
- Gouviyas, D. (1998b). 'The Relation Between Unequal Access to Higher Education and Labour-market Structure: the case of Greece'. *British Journal of Sociology of Education*, 19 (3): 305-334.
- Nikta, A. (1991). 'Reform of Greek secondary education from 1974 to 1989' (Αδημοσίευτη διδακτορική, University of Manchester).
- Psacharopoulos, G. and Papas, G. (1987). 'The transition from school to the university under restricted entry: a Greek tracer study'. *Higher Education*, 16: 481-501.
- Rikowski, G. (2001). *After the manuscript broke off: thoughts on Marx, social class and education*. Ανακοίνωση στη Συνάντηση της Ομάδας Μελέτης της Εκπαίδευσης της Βρετανικής Κοινωνιολογικής Ένωσης, που πραγματοποιήθηκε στο King's College, London, 23 Ιουνίου 2001. Το κείμενο μπορεί να διαβαστεί στο διαδίκτυο, στην εξής ηλεκτρονική διεύθυνση:  
[www.leeds.ac.uk/educol/documents/00001931.htm](http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00001931.htm).
- UNESCO (2000). *Statistical Yearbook - 1996*. Paris: UNESCO.
- UNESCO (2002). *Statistical Yearbook - 1997*. Paris: UNESCO.

---

## ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Α.Ε.Ι.: Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
- Γ.Ε.: Γενικές Εξετάσεις
- Δ.Α.: Δείκτες Αντιπροσώπευσης (στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση)
- Ε.Ε: Ευρωπαϊκή Ένωση

- 
- Ε.Μ.Π.: Εθνικό ‘Μετσόβειο’ Πολυτεχνείο
  - ΕΣΥΕ: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας
  - Τ.Ε.Ι.: Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
  - ΥΠ.Ε.Π.Θ.: Υπουργείο Εθνική Παιδείας & Θρησκευμάτων